

Bogdan Klepacki

Wydział Nauk Ekonomicznych
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Anna Klepacka

Wydział Inżynierii Produkcji
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Sytuacja społeczno-ekonomiczna gminy w rejonie zagrożonym depopulacją (na przykładzie miasta i gminy Drohiczyn)

Wstęp

Zjawisko depopulacji, określane jako znaczny i trwały spadek zaludnienia obszarów wiejskich [Eberhardt 1989], występowało od początków istnienia ludzkości. Wielki mąż stanu, Roman Dmowski, przypominał, iż pragnienie życia jest silniejsze niż śmierć, dlatego też przyszłość będzie należała do tych państw, które postawią na rozwój demograficzny i zdrową rodzinę [Bloch, 2004]. Peter Drucker, światowy autorytet w dziedzinie zarządzania, w książce pt. *Zawód menedżer* pisze, że w najbliższej przyszłości najważniejszym czynnikiem w gospodarce będzie nie technologia, lecz demografia. Jego zdaniem, kluczem do osiągnięcia potęgi ekonomicznej będące stały przyrost naturalny, dlatego, z tego punktu widzenia, szanse wyludniających się regionów, np. Europy, nie przedstawiają się zbyt korzystnie. Według Jerzego Bańskiego, wzrost liczby ludności na jakimś obszarze wskazuje na jego rozwój społeczno-gospodarczy, spadek zaś wywołany jest niekorzystnymi procesami ekonomicznymi lub konkurencyjnością innych obszarów, do których ludność odpływa. W opracowaniach dotyczących problemów demograficznych obszarów wiejskich jednoznacznie wskazuje się, iż największa depresja demograficzna występuje na obszarze północno-wschodniej i wschodniej Polski. Niekorzystna jest tam struktura wieku i płci, występujące procesy depopulacyjne, a także starzenie się ludności wiejskiej. Region Polski północno-wschodniej jest obszarem, gdzie skala zjawiska wyludniania się obszarów wiejskich jest wyższa niż w pozostałych rejonach kraju. W szczególności objęte tym zjawiskiem są miejscowości peryferyjnie usytuowane względem centrum kraju oraz oddalone od dużych ośrodków miejskich.

Cel i metody badań

Celem badań było rozpoznanie zjawiska depopulacji oraz określenie stanu gospodarki w mieście i gminie Drohiczyn, położonych w województwie pod-

laskim w powiecie siemiatyckim. Drohiczyn w latach 1975–1998 był miastem administracyjnie należącym do województwa białostockiego. Badania obejmują lata 2000, 2005 i 2008.

Wyniki badań

W latach 2000, 2005 i 2008 zarówno w Polsce, jak i w województwie podlaskim, liczba ludności uległa zmniejszeniu, z kolei migracje wewnętrzne ludności ze wsi do miast wykazały tendencję wzrostową. Szczegółowe dane z tego zakresu przedstawiono w tabelach 1–2.

Tabela 1

Ludność w Polsce oraz w województwie podlaskim

Treść	Liczba i struktura ludności w latach					
	w tysiącach osób			w tym w miastach [%]		
	2000	2005	2008	2000	2005	2008
Polska	38 254,0	38 157,1	38 135,9	61,9	61,4	61,1
Podlaskie	1 210,7	1 199,7	1 191,5	58,6	59,2	59,6

w tym w roku 2008 w wieku [%]:

	przedprodukcyjnym	produkcyjnym	poprodukcyjnym	poniżej 25 lat	65 lat i powyżej
Polska	19,3	64,5	16,2	30,2	13,5
Podlaskie	20,6	64,3	15,1	31,5	14,8

Źródło: GUS, Rocznik Statystyczny Województw, 2009.

Liczba ludności w 2008 roku w porównaniu do jej stanu w 2000 roku zmniejszyła się w Polsce o 0,31%, a ludność województwa podlaskiego w tym samym okresie o 1,59%. Liczba ludności w miastach w Polsce zmalała o 1,3%, natomiast w województwie podlaskim zwiększyła się o 1,75%, czego powodem było m.in. saldo ruchu naturalnego (urodzenia i zgony), ale przede wszystkim odpływ ludności ze wsi do miast, który zwiększył się o 2,3%. Pod względem struktury ludności w ujęciu miasto – wieś można stwierdzić, iż sytuacja w województwie podlaskim „upodabnia się” do tej obserwowanej przeciętnie w skali całego kraju, co oznacza, iż odsetek osób mieszkających w tym województwie w miastach wzrasta (w skali kraju spada).

W każdym państwie bardzo ważnym czynnikiem społeczno-gospodarczym jest struktura ludności. Poprzez ustalenie liczby ludności w wieku nieprodukcyjnym, jaka przypada na 100 osób w wieku produkcyjnym, oraz przyrostu naturalnego możemy ocenić sytuację w zakresie zasobów ludzkich i ich wykorzystania w danym państwie. Czynniki te w Polsce w 2008 roku w porównaniu z rokiem 2000 zmniejszyły się o 14,5%, natomiast w województwie podlaskim o 19,2%. Przyrost naturalny na 1000 osób ludności w Polsce zwiększył się z 0,3 do 0,9, a w województwie podlaskim z 0,2 do 0,3.

Ludność województwa podlaskiego, podobnie jak i innych województw wschodnich, charakteryzuje się znaczną mobilnością. Saldo tego procesu, na tle innych województw ze wschodniej Polski i województwa opolskiego (województwo o skrajnie wysokiej migracji, zwłaszcza emigracji), szczegółowo przedstawiono w tabeli 2.

Tabela 2

Saldo migracji wewnętrznych i zagranicznych na pobyt stały województw ze wschodniego regionu Polski oraz województwa opolskiego

Wyszczególnienie	Saldo migracji wewnętrznych i zagranicznych na pobyt stały w latach					
	osób			osób na 1000 ludności		
	2000	2005	2008	2000	2005	2008
Polska	-19 668	-12 878	-14 865	-0,5	-0,3	-0,4
Województwo podlaskie	-1 592	-1 941	-1 698	-1,3	-1,6	-1,4
Województwo lubelskie	-3 082	-4 901	-4 433	-1,4	-2,2	-2,0
Województwo podkarpackie	-1 980	-2 385	-2 311	-0,9	-1,1	-1,1
Województwo świętokrzyskie	-2 116	-2 249	-2 333	-1,6	-1,7	-1,8
Województwo opolskie	-3 732	-3 185	-3 335	-3,5	-3,0	-3,2

Źródło: GUS, Rocznik Statystyczny Województw, 2009.

W skali kraju saldo ruchu ludności w całym okresie było ujemne, co oznacza, że więcej ludzi opuszczało na stałe dotychczasowe miejsce zamieszkania aniżeli tam przyjeżdżało. Saldo to wykazywało wahania wynoszące kilka tysięcy osób – wyższe było w 2000 roku, następnie obniżyło się, by ponownie wzrosnąć (na nieco niższym poziomie) w 2008 roku. Zjawisko to znajduje odzwierciedlenie

zarówno w liczbach bezwzględnych, jak też w przeliczeniu na 1000 ludności. Sytuacja w badanych pięciu województwach wyglądała jednak gorzej, ponieważ saldo migracji wewnętrznych i zagranicznych na pobyt stały w latach 2000–2008 było ujemne, zwłaszcza w województwach opolskim i lubelskim. W województwie podlaskim saldo było ujemne i dość stabilne, utrzymywało się na podobnym poziomie we wszystkich latach objętych badaniami. Ogólnie można stwierdzić, że wszystkie badane województwa to tereny o tendencjach depopulacyjnych, zaś w województwie podlaskim zjawisko to występuje w większym nasileniu niż w skali kraju.

Miasto Drohiczyn, historyczna stolica Podlasia, położone jest we wschodniej Polsce, w południowej części województwa podlaskiego. W XI wieku był to gród znajdujący się na pograniczu rusko-polskim, w XII wieku stolica Księstwa Drohiczyńskiego, przejściowo należał do Mazowsza, a pod koniec XIII wieku został opanowany przez Litwę. Prawa miejskie nadał mu w 1498 roku Aleksander Jagiellończyk. Od 1520 roku Drohiczyn był stolicą województwa podlaskiego i pozostał nią aż do rozbiorów. W 1569 roku miasto zostało włączone do Korony. Wiek XVI to okres największego rozkwitu miasta, z kolei wiek XIX to lata jego upadku. Od tego czasu Drohiczyn przekształcił się w prowincjonalne miasteczko bez większych perspektyw rozwoju. Współcześnie Drohiczyn pełni funkcję usługowo-handlową względem okolicznych wsi, a ze względu na malownicze położenie jest też miejscowością letniskową.

Począwszy od 1775 roku, liczba mieszkańców Drohiczyna zaczęła się zmniejszać. W badanych latach również zauważalny jest wyraźny spadek liczby ludności (tab. 3).

Tabela 3

Stan ludności miasta i gminy Drohiczyn według stałego miejsca zameldowania

Ludność w latach [tys. osób]			Ludność w miastach w latach [tys. osób]			Ludność na wsi w latach [tys. osób]		
2000	2005	2008	2000	2005	2008	2000	2005	2008
7088	6836	6727	2073	2076	2051	5015	4760	4676

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS, BDR, 2009.

W okresie ośmiu lat nastąpił spadek liczby mieszkańców (według stałego miejsca zameldowania) o 5,1% pod względem ogółu ludności, w tym w miastach o 1,1%, a na wsi o 6,7%. Ludność w wieku nieprodukcyjnym przypadająca na 100 osób w wieku produkcyjnym w latach 2005–2008 zmniejszyła się o 6%

(z 76,9 na 72), natomiast przyrost naturalny uległ obniżeniu z 29 do 16 urodzeń. Mniejsza liczba osób zamieszkująca głównie na wsi bezpośrednio związana jest ze zjawiskiem migracji wewnętrznych i zagranicznych. W badanych latach zdecydowanie obniżył się potencjał demograficzny oceniany liczbą i udziałem osób młodych w całej populacji: w 2000 roku w gminie Drohiczyn mieszkały 1904 osoby w wieku przedprodukcyjnym, zaś w 2008 roku jedynie 1335 osób, a więc zaledwie w ciągu ośmiu lat liczba dzieci i młodzieży spadła o 30%.

O sytuacji ekonomicznej jednostek świadczy poziom uzyskiwanych dochodów oraz związanych z tym wydatków. Sytuację gminy Drohiczyn na tle województwa podlaskiego i kraju przedstawia tabela 4.

Tabela 4

Dochody i wydatki budżetów gmin w Polsce, województwie podlaskim i gminie Drohiczyn w 2008 roku

Wyszczególnienie	Wartość na 1 mieszkańca [zł]	Polska = 100
Dochody		
Polska	2453	100,0
Województwo podlaskie	2313	94,3
Gmina Drohiczyn	2194	89,4
Wydatki		
Polska	2475	100,0
Województwo podlaskie	2254	91,1
Gmina Drohiczyn	2200	88,9

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS, Rocznik Statystyczny Województw, 2009.

Dochody i wydatki w badanej gminie w stosunku do przeciętnego budżetu wszystkich gmin w Polsce średnio były niższe o około 11% (minimalnie większa różnica dotyczyła wydatków aniżeli dochodów) oraz o 2,4% (wydatki) i 5,1% (dochody) w stosunku do średniej w województwie podlaskim. Oznacza to, że w prezentowanym czasie badana gmina (wykazująca depopulację) nie miała finansowych możliwości poprawy sytuacji, a więc i stworzenia bodźców do zahamowania „odpływu” ludności.

Badana gmina wykazywała zmienne saldo budżetowe. W latach 2000, 2005 i 2008 wynosiło ono odpowiednio: -96 358 zł, +14 3050 oraz -40 823 zł. Szczegółowe dane w tym zakresie przedstawia tabela 5.

Tabela 5

Dochody oraz wydatki miasta i gminy Drohiczyn w latach 2000, 2005 i 2008

Dochody i wydatki w latach [w zł]							
Dochody	2000	2005	2008	wydatki	2000	2005	2008
Ogółem, w tym:	6 942 813	10 945 888	14 798 431	Ogółem, w tym:	7 039 171	10 802 838	14 839 254
Własne	2 145 796	2 938 617	3 997 088	Majątkowe	994 215	2 214 193	2 109 527
Subwencje	3 995 710	5 645 261	7 307 286	Dotacje	202 792	510 900	412 097
Dotacje	744 770	2 098 039	3 282 991	Świadczenia ^d	660 346	1 385 686	2 568 169
Dotacje ^a	6 200	4 701	66 782	Bieżące ^e	5 181 818	6 598 506	9 661 864
Dotacje ^b	50 337	236 266	144 283	Obsługa ^f	–	–	63 016
Środki ^c	–	23 000	0	Pozostałe	0	93 553	24 579

^a dotacje otrzymane z funduszy celowych

^b dotacje celowe na zadania realizowane na podstawie porozumień między jednostkami samorządu terytorialnego

^c środki na dofinansowanie zadań własnych pozyskane z innych źródeł

^d świadczenia na rzecz osób fizycznych

^e wydatki bieżące jednostek budżetowych ogółem

^f obsługa długu publicznego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS, BDR, 2009.

Ogółem wielkość dochodów i wydatków w badanych latach wyraźnie rosła. Biorąc wartości z 2008 roku, w stosunku do stanu wyjściowego, wskaźniki zmian były następujące:

	kwota zł	procent
a) ogółem dochody	7 855 618	113,1
– własne	1 851 292	86,3
– subwencje	3 111 576	82,9
– dotacje podstawowe	2 538 221	340,8
– dotacje z funduszy celowych	60 582	977,1
b) ogółem wydatki	7 800 083	110,8
– majątkowe	1 115 312	112,2
– dotacje	1 907 823	103,21
– świadczenia	4 520 046	288,9
– bieżące	256 902	86,5

Wszystkie pozycje dochodowe i wydatków w analizowanym okresie uległy znacznemu zwiększeniu. Po stronie dochodów najsilniej wzrosły dotacje z funduszy celowych, zaś w wydatkach świadczenia gminy. Niepokojące jest, że w dochodach zmniejszył się udział dochodów własnych z 30,9 do 27,1%.

Na podstawie Banku Danych Regionalnych, w skład dochodów własnych przedstawionych w tabeli 5 wliczono następujące elementy: podatek rolny, podatek leśny, podatek od nieruchomości, podatek od środków transportu, opłaty lokalne, wpływy z innych lokalnych opłat, wpływy z opłaty skarbowej, podatek od czynności cywilnoprawnych, dochody z majątku (dochody z najmu i dzierżaw składników majątkowych JST, wpływy z usług), wpływy z usług, dochody podatkowe, udział w podatkach stanowiących dochody budżetu państwa (podatek dochodowy od osób fizycznych i prawnych).

Subwencje ogólne obejmowały subwencję oświatową składającą się z części wyrównawczej subwencji ogólnej oraz części równoważącej subwencji ogólnej. Dotacja zawierała dotację celową z budżetu państwa, inwestycje z budżetu państwa na zadania z zakresu: administracji rządowej, własne oraz zadania realizowane na podstawie porozumień z organami administracji rządowej.

Wydatki majątkowe obejmowały wydatki związane z inwestycjami. Dotacje ogółem wydatkowane były na zakłady budżetowe, gospodarstwa pomocnicze oraz fundusze celowe, wydatki bieżące jednostek budżetowych przeznaczano natomiast na wynagrodzenia, pochodne od nich oraz na zakup materiałów i usług.

Wnioski

Na podstawie przeprowadzonych badań sformułowano następujące wnioski:

1. W badanej gminie widoczne jest zjawisko wyludniania się obszarów wiejskich, które z każdym rokiem pogłębia się poprzez migracje wewnętrzne i zagraniczne. Prognozy dotyczące powrotów i ponownego zasiedlenia wymierających miasteczek nie są realistyczne, mimo zwiększających się dochodów i wydatków w badanym rejonie.
2. Depopulacja obszarów regionu wschodniego, a tym samym województwa podlaskiego, wymaga większego zainteresowania zjawiskiem wyludniania się terenów wiejskich, gdyż jest to problem godny uwagi i ulegający pogłębieniu.
3. Sytuacja ekonomiczna badanej gminy, oceniana z zastosowaniem takich wskaźników, jak dochody oraz wydatki w przeliczeniu na jednego mieszkańca, jest relatywnie gorsza od przeciętnej w województwie podlaskim, a zwłaszcza w porównaniu z tymi danymi dla całego kraju.

4. Mimo rosnących dochodów i wydatków budżetu gminy trudno jest mówić o szansach zmniejszenia dystansu rozwojowego wobec gmin z centralnej i zachodniej części Polski. Istnieją uzasadnione obawy, że dysproporcje rozwojowe będą się pogłębiały, zarówno ze względów ekonomicznych, jak i demograficznych.

Literatura

- BAŃSKI J., *Problemy demograficzne obszarów wiejskich. Wybrane zagadnienia informacji przestrzennej i obszarów problemowych rolnictwa w Polsce*, Studia i raporty IUNG-PIB 12, Puławy 2008.
- BLOCH T., *Demografia a znaczenie i bogactwo państw*, Nowy Przegląd Wszechpolski 3–4, Dwumiesięcznik Polaków w Kraju i na Obczyźnie, 2004.
- BOROWSKI E., *Drohiczyn. Miasto – diecezja – ludzie*. Drohiczyn 1999.
- BOROWSKI E., *Sanktuarium Matki Bożej w Ostrożanach*, Drohiczyn 1986.
- DRUCKER P., *Zawód Menedżer*, MT Biznes Sp. z o.o., Czarnków 2004.
- EBERHARDT P., *Regiony wyludniające się w Polsce*, Prace Geograficzne 148, IGiPZ PAN, Warszawa 1989.
- Główny Urząd Statystyczny, Bank Danych Regionalnych, 2009.
- Główny Urząd Statystyczny, Rocznik Statystyczny Województw, 2009.
- Informacje historyczne z Kurii Drohiczyńskiej.

The Socio-Economic Community in the Area at Risk of Depopulation (for example the Municipal Council Drohiczyn)

Abstract

The aim of the studies and the study was to identify the phenomenon of depopulation and to determine the state of the economy in the town and municipality located in Drohiczyn Podlasie Province in the Siemiatycze county the research the years 1975–1998 when a city administratively belonging to the province of Białystok.